

Ewelina Woźniak-Wrzesińska

„Umysł to za mało”.
Kulturowy stereotyp humanisty –
zarys perspektywy poznawczej

Errare humanum est

Studenci tak zwanych kierunków humanistycznych niejednokrotnie spotykają się z pytaniem o cel edukacji. Odpowiedź – ogólne wykształcenie – nie wydaje się satysfakcjonująca. Media z kolei, poruszając temat uniwersytetów, często odwołują się do „kryzysu polskiej humanistyki”. Istnieją więc pewne przesłanki, by dostrzegać w społecznej świadomości negatywne wyobrażenia zarówno humanisty (studenta, naukowca), jak i dziedziny, którą się zajmuje. Współcześnie stereotypowo odmienne asocjacje wywołuje za to humanista z epoki odrodzenia. W wizerunku humanisty uwidacznia się zatem synkretyzm: jeśli i absolwent szkoły (sprofilowanej)/uniwersytetu, i renesansowy myśliciel są humanistami, to łączy się z nimi różnie wartościowane jakości. Zaprezentowany **schematyzm** poznawczy¹ wydaje się na tyle intrygujący, że warto poddać go naukowemu oglądowi.

Interesują mnie przede wszystkim:

- a) potoczne określenia dotyczące humanisty,
- b) sensory konotowane przez subiektywne wyobrażenie humanisty, które jednocześnie to wyobrażenie konstruuje,
- c) wartościujący obraz humanisty.

---

¹ Różne obrazy (schematy poznawcze) tworzą odrębne stereotypy. Zob. E. Tabakowska, *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Warszawa 1995, s. 105. Podobnie jest zresztą z relacją: wyraz (nowe znaczenie) – leksem. Zob. M. Bańko, *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa 2002, s. 25.

Zrekonstruuje więc stereotyp, który według Jerzego Bartmińskiego można zdefiniować: „jako subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu [b] obejmujące zarówno cechy opisowe [a], jak i wartościujące obraz [c], oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości [b] w ramach społecznych modeli poznawczych”².

Nieco naiwnie należy zapytać, czy „społeczne modele poznawcze”, w ramach których funkcjonuje stereotyp (a właściwie stereotypy), są niezmiennie, skoro obraz humanisty nie jest jednoznaczny; czy może uzasadnienia stereotypów³ można doszukiwać się również w szerszej, powszechnie nieuświadomionej, perspektywie kulturowej⁴.

Problem stereotypu kulturowego wydaje się złożony, dlatego proponowana w artykule perspektywa, dążąca do uogólnień, nie wyczerpuje w pełni zagadnienia, ponieważ stanowi jedynie rekonesans.

Motywacja rozwoju stereotypów (takich jak na przykład student/absolwent i odrodzeniowy myśliciel) wydaje się nierozstrzygnięta, dlatego warto zacząć od skrótowego przeglądu rozwoju koncepcji humanizmu. W tych rozważaniach przewodnikiem niech będzie tekst Andrzeja Borowskiego *Humanizm jako przedmiot współczesnej humanistyki*⁵.

² J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, „*Język a Kultura*”, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1998, s. 64.

³ Ogólnie rzecz biorąc, początki stereotypu są „nieuświadomione”, ponieważ jedną z jego cech jest schematyczność. Zob. J. Bartmiński, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki (cz. 1)*, „*Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej*” 1985, t. 3, red. M. Basaj, D. Rytel, s. 25–53.

⁴ Parafrazując (i jednocześnie kontaminując) definicje dwóch pojęć: „perspektywy” Bartmińskiego oraz „kultury” Alfreda Louisa Kroebera i Clyde’a Kluckhohna, mogę stwierdzić, że na perspektywę kulturową składają się wzory: sposobów myślenia, struktur semantycznych słów, nabyte i przekazywane głównie poprzez symbole; zasadniczy trzon perspektywy kulturowej stanowią historycznie narosłe i wyselekcjonowane idee, a szczególnie związane z nimi wartości, skorelowane z punktem widzenia (zob. J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 109; C. Kluckhohn, *Badanie kultury*, w: *Elementy teorii socjologicznych*, tłum. U. Niklas, wyb. W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki, Warszawa 1975, s. 32; zob. także: W.J. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań 1998, s. 42).

⁵ A. Borowski, *Humanizm jako przedmiot współczesnej humanistyki*, w: *Humanizm: historie pojęcia*, t. 2, red. A. Borowski, Warszawa 2009, s. 101–148.

1. *Humaniora, humanitas, humanismus* – od truizmów przez erudycję do wykształcenia klasycznego

Na samym początku przyjrzyjmy się głównym cechom zmiennego, dynamicznego (a jednocześnie spójnego) „pomysłu na człowieczeństwo”⁶. Jednocześnie sprawdźmy, czy pewne ramy poznawcze, w których funkcjonują stereotypy, są trwałe, czy jednak ulegają zmianie. Nie będziemy jednak weryfikować zakresów znaczeniowych pojęcia *humanitas* (chyba że mowa będzie o poszukiwaniu śladów stereotypów), ponieważ:

Przytłaczająca na pierwszy rzut oka jest [...] nie tylko liczba samych definicji i pod-definicji „humanizmu”. Wcale nie mniej deprymuje ich wieloznaczność czy wręcz sprzeczność, a zarazem – co z pozoru tylko jest paradoksalne – dążenie do ich uzgodnienia i ujednolicenia⁷.

Chciałabym, między innymi na podstawie cytowanego artykułu, skróto-wo omówić odtwarzaną przez badacza „konstrukcję refleksji nad humanizmem”⁸. Kształt stereotypów porównany ze strukturą idei poszerza bowiem problematykę klisz poznawczych o kwestie kulturowe⁹.

Jeszcze przedrenesansowe (w sensie formacji estetycznej) trywialne (*trivium*) *studia humaniora* (*artes humaniora*), wykładane – jak podaje Borowski – przez humanistów, w XIV wieku określają wstępny system nauczania sztuk wyzwolonych, czyli konkretne przedmioty, na przykład gramatykę czy retorykę. **Podstawowe** umiejętności, nabywane na początku edukacji, mają umożliwić poznanie pozostałych czterech sztuk: **lepszyc**, bardziej skomplikowanych, operujących na cyfrach. Pierwsze trzy dotyczą więc zagadnień nieabstrakcyjnych, **ludzkich**. Nauka w porządku *trivium* nie jest możliwa bez **tekstu**. Jednak mimo że w poznawaniu retoryki greckiej

---

⁶ *Ibidem*, s. 106.

⁷ *Ibidem*, s. 105.

⁸ *Ibidem*, s. 110.

⁹ Pisząc o przesądach i kliszach, nie mam na myśli pejoratywnego odniesienia się do klisz, ale – wręcz przeciwnie – ich pozytywną funkcję, ponieważ to dzięki przesądom jest możliwe poznanie. Zob. P. Dybel, *Przesąd i uprzedzenie*, w: *Granice rozumienia i interpretacji. O hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera*, Kraków 2005, s. 254, również: I. Kurcz, *Stereotyp, prototypy i procesy kategoryzacji*, w: *Stereotypy i uprzedzenia*, red. Z. Chlewiński, I. Kurcz, Warszawa 1992, s. 29–45.

i łacińskiej wykorzystywano **literaturę jako medium**, nie poszukiwano w omawianych dziełach „prawdy o człowieku”.

Odrodzeniowa idea *humanitas* inaczej proponuje czytać wytwory piśmiennictwa antycznego. Literatura – w **projekcie edukacyjnym** – pomaga w zdobywaniu **szlachetnych umiejętności**. W pierwszej połowie XVI wieku rozważa się więc wcześniej niedostrzegane (lub uznawane za gorsze) podstawowe zagadnienia wiedzy o człowieku, a objaśnianie *humanitas* jako *paideia* i *philantropia*¹⁰ pozwala widzieć w humaniście **erudyte**, osobę dysponującą szlachetnymi umiejętnościami. Dochodzi do przeformułowania *studia humaniora* w *studia humanitatis*: nauczania źle kojarzących się trywialnych dyscyplin w koncepcję pedagogiczną dającą **klasyczne wykształcenie literackie**.

Dopiero w XIX wieku pojawia się słowo *humanismus* (ma ono być germanizmem od *humanitas*¹¹) – wprowadzone przez Friedricha Immanuela Niethammera¹². Leksem ten ma nazywać „ogólne wykształcenie”¹³. Osoba wyedukowana w duchu humanistycznym nie tylko zna grekę czy łacinę, ale również orientuje się w literaturze i kulturze antycznej. Nieobce są jej także nawiązania do starożytnych wątków: światopoglądowych czy estetycznych¹⁴. *Humanismus*, zgodnie z tendencją filozoficzną początku XIX wieku, kieruje się w stronę prawdy o człowieku, pyta o wzorce konstruujące tożsamość, odnosi się – z ówczesnej perspektywy – do problemów ważkich. **Humanizm**, w odniesieniu do dawnych tradycji, nie oznacza już tylko konkretnych umiejętności, znajomości gramatyki, retoryki czy historii literatury albo dobrego zachowania i szlachetności. XIX-wieczny projekt ogólnego wykształcenia klasycznego konstruuje jednostkę: kontynuatora dawnej tradycji, dziedzica wzorców antycznych, ciekawego swoich kulturowych korzeni. W wizji tej chodzi o uzasadnienie jedności pewnej tradycji, dlatego

¹⁰ *Ibidem*, s. 122–123.

¹¹ H. Cancik, *Entrohung und Barmherzigkeit, Herrschaft und Würde. Antike Grundlagen von Humanismus*, w: *Streit um den Humanismus*, hrsg. R. Faber, Würzburg 2003, s. 36.

¹² F.I. Niethammer, *Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unserer Zeit*, Jena 1808.

¹³ Niethammer pisze: „Der Erziehungsunterricht hat eignen für sich bestehenden Zweck, allgemeine Bildung des Menschen” (pisownia oryginalna), *ibidem*, s. 76 [Edukacja ma jeden autonomiczny cel: ogólne wykształcenie człowieka – tłum. E.W.W.].

¹⁴ *Ibidem*, s. 76–79; zob. H. Cancik, *op.cit.*, s. 34–39.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

humanismus otwiera się na kategorię rozumienia zamiast sztuki/umiejętności (*humaniora*) czy wiedzy (*humanitas*).

Skrótowy przegląd ewolucji „pomysłu na człowieczeństwo” pozwala na wynotowanie wniosków dotyczących między innymi: idei; kategorii nadrzędnych, jakie obejmują; obszaru (przedmiotu) zainteresowania danego projektu.

Tab. 1. Idea, jej kategorie nadrzędne, domeny, „profilowany” wizerunek *humanisty* (zob. przypis 15) i aksjologia

Idea	Kategoria	Domena	Wizerunek historyczny ¹⁵	a.*
<i>humaniora</i>	umiejętność	język (gramatyka, retoryka)	uczeń, uczony w zakresie podstawowych nauk	-
<i>humanitas</i>	wiedza	język, literatura, etyka	znawca literatury, erudyta, uczony w zakresie szlachetnych umiejętności	+
<i>humanismus</i>	rozumienie	język, literatura, kultura, historia	znawca kultury antycznej	+

* „+” oznacza pozytywną wartość aksjologiczną, „-” negatywną; aksjologię uzależniam od wartości sensów konotowanych przez daną ideę.

Bez wątpienia zmienność projektów edukacyjnych mogła wpłynąć na wielość sposobów obrazowania stereotypów. W jakim stopniu dzisiejsze, niejednoznaczne wizerunki rezonują¹⁶ wcześniejsze, historycznie uzasadnione klisze poznawcze? Czy może niejednoznaczność aksjologiczna obrazu humanisty i humanizmu odbija cechy idei, z której stereotyp wyrasta? By zmierzyć się z wymienionymi zagadnieniami, poszukajmy przesądów: najpierw – w artykułach hasłowych wybranych leksykonów i opracowań, dalej – w najnowszych tekstach, zróżnicowanych gatunkowo: od prasowych¹⁷, przez komentarze internetowe¹⁸, do żartów/dowcipów¹⁹. Jednocze-

¹⁵ Wymienione w tabeli wizerunki nie nazywają jeszcze stereotypu humanisty, ponieważ ten pojawia się dopiero w efekcie interpretacji idei, funkcjonującej jako model poznawczy.

¹⁶ *Rezonować* w sensie: wzmacniać ideę, nawiązując do źródła tej idei. Zob. *rezonować* [hasło], w: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969, wersja online: <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/rezonowac-II;5490050.html> [dostęp: 16.04.2016].

¹⁷ W sumie 14 artykułów tematycznych, to znaczy poruszających zagadnienia humanisty i humanizmu (bez ujęcia historycznego). Wykaz źródeł podaję w bibliografii.

śnie pomijam – proponowane przez teoretyków – badania ankietowe, ponieważ materiał językowy pochodzący ze stron internetowych, w których treści pojawiają się odpowiedzi na pytania: „Kto to humanista?” (Z1a)²⁰, (Z1b), „Kto to jest humanista?” (Z4), na polecenie „Wyjaśnij pojęcie humanista” (Z6), albo po prostu wypowiedzi definiujące to pojęcie (PD), (TW), (Z2), (Z7a), (Z7b), (SP), (G2), (G3), (GP), (MD), (LO)²¹, lepiej może oddawać kulturowy stereotyp niż przeprowadzenie wywiadów²².

Polskie rozważania literaturoznawcze nad stereotypem skupiają się wokół dwóch jego aspektów: semantycznego²³ i/lub formalnego²⁴. Refleksje lingwistyczne z kolei dotyczą treści oraz kształtu klisz poznawczych, a także konotacji i wartości aksjologicznej²⁵. Kluczowymi pojęciami w językoznawczej analizie stereotypu są więc: faseta/domena, konotacja, wiedza presuponowana.

¹⁸ Zgromadzono 307 komentarzy. Teksty pochodzą ze stron internetowych: 4 forów, co stanowi 43% wszystkich zebranych komentarzy; 3 blogów obejmujących 16% uwzględnionych komentarzy; 4 zapytań skierowanych na stronę zapytaj.onet.pl – 36% zebranych komentarzy; 2 kont utworzonych na portalu Facebook.pl, które zawierają 6% zliczonych komentarzy.

¹⁹ Zebrałam w sumie 11 różnych dowcipów z czterech stron internetowych (SP, AN1, PR), z czego 8 z jednego konta utworzonego na portalu Facebook.pl (BH).

²⁰ Rozwiązanie skrótów umieszczam na końcu artykułu.

²¹ Definicje odnalezione w Internecie pochodzą nie tylko ze stron typu: zapytaj.onet.pl (37), ale również z forów (32) i dyskusji prowadzonych na temat artykułów (18) czy wpisów blogowych (23). Łącznie zgromadziłam 110 definicji humanisty.

²² Na temat analiz danych ankietowych w badaniu stereotypu: J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*, s. 74–77. O problemach w omawianiu kwestionariuszy – zob. np. H. Widła, *O nieprawidłowym stosowaniu narzędzi statystycznych w badaniach ankietowych*, „Neofilolog” 2009, nr 32, s. 189–198.

²³ J. Prokop, *Uniwersum polskie. Literatura, wyobrażenia zbiorowa, mity polityczne*, Kraków 1993; B. Skarga, *Tożsamość, ja i pamięć*, „Znak” 1995, nr 5, s. 4–19; B. Szacka, *O pamięci społecznej*, „Znak” 1995, nr 5, s. 68–76.

²⁴ K. Bartoszyński, *Zagadnienie komunikacji literackiej w utworach narracyjnych*, w: *Problemy socjologii literatury*, red. J. Sławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 127–148; J. Świąch, *Pieśń niepodległa. Model poezji konspiracyjnej 1939–1945*, Warszawa 1982.

²⁵ Zob. np. W. Pisarek, *Wyobrażenia o polskich stereotypach regionalnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1975, z. 1, s. 73–78; K. Pisarkowa, *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1976, nr 1, s. 5–26; J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 363–387. Zob. również poświęcony problemowi stereotypu tom 12 serii „Język a Kultura”.

Za Krystyną Pisarkową przyjmuję, że stereotyp konotuje treści „o uczuciowym zabarwieniu”²⁶. Natomiast wiedza presuponowana pozwala umieścić sensy w kulturze, z której pochodzi analizowany materiał językowy. Rekonstrukcja stereotypu polega więc na tym, by z zebranych reprezentacji tekstowych wyodrębnić cechy humanisty – w celu omówienia sposobu profilowania przesądów i wskazania faset, według których nadawane są kliszom określone jakości.

2. Stereotyp humanisty

2.1. Dane systemowe – definicje²⁷

Hasła słownikowe powinny zachowywać interpretację idei, w ramach której powstały. Ze względu na to założenie w tej części artykułu materiał leksykograficzny i encyklopedyczny porządkuję chronologicznie. Poniższy wykaz obejmuje definicje pojęcia *humanista* (większość przykładów) oraz pojęć *humanizm*, *humaniora*, *humanitas*.

1. JM rejestruje hasło *humanitas*, czyli: „skłonność ku zachowaniu, baczność rozum i wyćwiczenie w wyzwolonych naukach, wdzięczne obyczaje, erudycja”.

2. SL zawiera wyjaśnienie pojęć: *humanista* – „ludzki pan” oraz *humanitas* – „ludzkość, lubieżność, obyczajność, grzeczność; poczciwość”.

3. SWil podaje znaczenia leksemu *humanista* – „(z fran.) 1. przyjaciel ludzi, ludzkości, 2. ludzki pan, popularny, 3. przenośnie: biegły w językach, szkolny, uczoney”.

4. EO z 1863 r. rejestruje hasła *humaniora* – „dosłownie z łacińskiego: przedmioty bardziej ludzkie, tak w ogóle nazywają się rzeczy odnoszące się do uszlachetniania człowieka, a zatem mianowicie nauki wyzwolone, po szczególnie zaś filologiczne; *studia humaniora* – mniej więcej to samo, co *humaniora*; po szczególnie rozumiemy pod nimi: etykę, estetykę, albo też okonomiję narodową; *humanista*, to samo co filolog, gramatyk; *studiami humanistycznymi* nazywają się te nauki, do których potrzebną jest gruntowna znajomość języków starożytnych”; *humanizm* to „zakres wszystkich na-

²⁶ K. Pisarkowa, *op.cit.*, s. 6.

²⁷ Grupy i typy tekstów wyodrębniam za: J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*.

uk, służących wykształceniu, w ściślejszym znaczeniu oznacza system pedagogiczny, opierający całe ukształcenie na nauce języków starożytnych, w czym stanowi przeciwieństwo z tak zwanym *filantropinizmem*”.

5. SWar definiuje *humanistę* jako „1. zwolennika humanizmu, humanistycznego kierunku w nauczaniu i literaturze, klasyka, 2. przyjaciela ludzi, ludzkości, filantropa, 3. pana ludzkiego popularnego, 4. człowieka biegłego w językach, filologa, gramatyka”.

6. SDor podaje następujące wyjaśnienia leksemu *humanista*: „1. zwolennik, przedstawiciel humanizmu, uczonej epoki Odrodzenia, kontynuator poglądów uczonych Odrodzenia; 2. specjalista w zakresie nauk humanistycznych; 3. studiujący humanistykę”.

7. SDn powtarza wyjaśnienia (1–2) pojęcia *humanista* za SDor, ale trzecie znaczenie jest szersze: „człowiek o szerokich zainteresowaniach humanistycznych”.

8. SD wskazuje te same znaczenia (1–2) pojęcia *humanista* co SDor, natomiast w trzecim znaczeniu definiuje *humanistę* jako „człowieka mającego wykształcenie humanistyczne”.

9. WS podaje następujące znaczenia leksemu *humanista*: „1. człowiek odrodzenia [por. SDor – E.W.W.], 2. miłujący człowieka [por. JM, SL, SWil – E.W.W.]; 3. filolog [por. SWil, EO – E.W.W.]; 4. uczeń [por. JM – E.W.W.]”.

Podsumowaniem powyższego zestawienia niech będzie układ tabelaryczny, obejmujący: kategorie nadrzędne, nazwę idei, do której nawiązuje wyjaśnienie pojęcia, domenę, wizerunek i wartość aksjologiczną.

Tab. 2. Definicja a kategoria; idea; domena; wizerunek i aksjologia

Źródło	Kategorie	Idea	Domena	Wizerunek	a.
JM	umiejętności, wiedza	<i>humaniora</i> , <i>humanitas</i>	zachowanie, etyka	HUMANISTA-UCZEŃ (a) ²⁸ H.-UCZONY W ZAKRESIE NAUK PODSTAWOWYCH (b) H.-ERUDYTA (c')	-
SL	umiejętności	deleksykalizacja pojęcia <i>humanitas</i>	zachowanie, etyka	H.-LUDZKI PAN (d)	+
SWil	umiejętności	deleksykalizacja pojęcia <i>humanitas</i>	zachowanie, etyka	H.-LUDZKI PAN (d)	+
		<i>humanitas</i>	język	H.-UCZEŃ (a) H.-UCZONY W ZAKRESIE JĘZYKÓW KLASYCZNYCH (e')	
EO	umiejętności, rozumienie	<i>humanitas</i>	literatura, język	H.-UCZEŃ (a) H.-UCZONY W ZAKRESIE JĘZYKÓW (e)	+
SWar	umiejętności, rozumienie, wiedza	<i>humanismus</i>	język, litera- tura, kultura, historia	H.-ZNAWCA KLASYCY- ZMU (f)	+
		deleksykalizacja pojęcia <i>humani- tas</i>	zachowanie, etyka	H.-LUDZKI PAN (d)	
		<i>humanitas</i>	język	H.-UCZONY W ZAKRESIE JĘZYKÓW	
SDor SDn SD	profesja, wykształce- nie, zaintere- sowanie	<i>humanitas</i> , <i>humanismus</i>	język, literatura, kultura	H.-INTELEKTUALISTA (g), H.-SPECJALISTA (h) H.- STUDENT (a')	+
WS	umiejętności, wiedza	<i>humaniora</i> , <i>humanitas</i>	język	HUMANISTA-UCZEŃ (a) H.-UCZONY W ZAKRESIE JĘZYKÓW (e)	+
		deleksykalizacja pojęcia <i>hu- manitas</i>	zachowanie, etyka	H.-LUDZKI PAN (d)	
		<i>humanismus</i>	literatura, kultura, historia	H.-ZNAWCA KLASYCY- ZMU (f)	

²⁸ Znaczniki (a), (b) itd. oznaczają kolejne deskrypcje humanisty; (a'), (b') itd. mają być uszczegółowieniem (a), (b) itd.

W niniejszym układzie oddzielam formy zdeleksykalizowane od tych profilowanych przez ideę, choć niewątpliwie każde z pojęć wchodzi w skład spójnego modelu kognitywnego, w ramach którego można wyodrębnić różne stereotypy. Przykładowo: wyabstrahowanie wizerunku H.-LUDZKI PAN pozwala prześledzić zmiany wizerunków *humanisty* (SL – pierwsze i jedyne znaczenie, SWil – pierwsze, lecz niejedyne znaczenie, EO – trzecie znaczenie, SWar – drugie znaczenie, SDor, SDn, SD – nie rejestrują takiego znaczenia, WS – w drugim znaczeniu).

Obraz *humanisty*, zawarty w definicji, zmierza ku profilowaniu stereotypów, ale nie jest z nim tożsamy, ponieważ definicje z założenia wymieniają tylko cechy esencjalne, jednak mogą zawierać też „subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu”²⁹. Na podstawie danych systemowych (leksykograficznych) wymienię jakości właściwe wszystkim desygnatom poszczególnych klas *humanistów*; są to: d1: ‘uczony, uczeń w zakresie języków klasycznych i/lub nauk (studiów) filologicznych (humanistycznych)’ (SWil, EO, SDor, SD, SDn, WS), d2: ‘człowiek życzliwy, łaskawy’ (JM, SL, SWil, SWar, WS). Od razu należy podkreślić, że to pierwsze znaczenie (z dzisiejszej perspektywy) jest podstawowe. Natomiast zmiana znaczenia przebiegała od dosłownego (*humanitas* – człowieczeństwo, stąd **humanista** – „ludzki pan, przyjacielowi chętny”) do metaforycznego (*humanitas* – znajomość klasycznych języków, **humanista** oznacza już „znawcę języków klasycznych”)³⁰.

2.2. Teksty

W tej części rozważań interesują mnie typowe, wartościujące, potoczne określenia *humanisty* oraz jego cechy opisowe, wynikające z subiektywnych konotacji, dlatego przyglądam się już nie definicjom, ale użyciom tego słowa w tekstach³¹. Przy porządkowaniu zgromadzonego materiału, zgodnie z propozycją Bartmińskiego, można wydzielić topos, formułę i idiom³².

²⁹ J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*, s. 64.

³⁰ Por. treść definicji SWil z definicjami wcześniejszymi i późniejszymi (poza WS).

³¹ Zob. przypisy 20–22 (s. 43) oraz *Wykaz źródeł* (s. 60–65).

³² Zob. J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*; *idem*, *Stereotyp jako przedmiot*.

W obrębie toposów znajdują się ustabilizowane semantycznie, lecz nieregularne formalnie wyrażenia. Formuły są trwale treściowo (jak toposy) i mają stałą budowę formalną (inaczej niż toposy). Idiomy, w przeciwieństwie do toposów i formuł, nie mają jasnej motywacji semantycznej, ale ich kształt jest ustabilizowany (jak w formułach). Można podać więc takie przykłady stereotypów:

1. Humanisci są ludźmi gruntownie wykształconymi – topos.

2. Człowiek renesansu – formuła.

3. Człowiek witruwiański – idiom (ilustracja Leonarda da Vinciego do traktatu Witruwiusza o architekturze ma oddawać cechy antycznego/klasycznego projektu antropocentrycznego i jest jednocześnie jego metaforą; szkic ten nie przedstawia jedynie tak zwanego *Homo Quadratus*)³³.

Już zaprezentowane przykłady ilustrują problemy, z jakimi wiąże się analiza stereotypu. Formalno-semantyczne uporządkowanie materiału językowego nie jest jednoznaczne z werbalną rekonstrukcją wizerunku „obrazu w głowie ludzi i rzeczy”³⁴. Jeśli analiza toposu i formuły może z łatwością doprowadzić do odtworzenia frazy omawiającej typu: HUMANISTA TO CZŁOWIEK WSZECHSTRONNY, tak skrótowy opis idiomu (i nie rzadko formuły) nie jest możliwy bez odniesienia się do wiedzy presuponowanej³⁵, co również potwierdza założenie o kulturowym zakorzenieniu przesądów (nie tylko w aspekcie ich powstawania, ale i analizy).

W idiomach niejasność motywacji semantycznej przy jednoczesnym stałym ukształtowaniu formalnym wiąże się z metaforyzacją sensu bądź z jego utrwaleniem, powtarzanym „mechanicznie”. Por. przykłady: *człowiek witruwiański* i ironiczne *jasny jak filozofia niemiecka*. Drugi przykład podaję za: K. Pisarkowa, *op.cit.*, s. 15. Ponieważ w zgromadzonych przeze mnie przykładach trudno określić stopień utrwalenia semantyczno-formalnego, nie wyodrębniam idiomów. Zob. rozdział 2.2.3 (s. 52–53).

³³ Zob. F. Zöllner, *Anthropomorphismus: Das Maß des Menschen in der Architektur von Vitruv bis Le Corbusier*, w: *Ist der Mensch das Maß aller Dinge? Beiträge zur Aktualität des Protagoras*, hrsg. O. Neumaier, Möhnesee 2004, s. 310–311, 320–326.

³⁴ J. Bartmiński, *Stereotyp jako przedmiot*, s. 39.

³⁵ G. Sawicka, *Funkcje stereotypu w nominacji językowej*, w: *Stereotyp jako przedmiot*, s. 146–154; U.M. Quasthoff, *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*, w: *Stereotyp jako przedmiot*, s. 11–30.

2.2.1. Toposy

Toposy (T) obejmują 67,5% wyrażen spośród zgromadzonych danych językowych. Wśród nich można wyodrębnić toposy o strukturze logicznego sądu, bezokolicznika lub równoważnika. Analizy (T) pozwalają na wyróżnienie następujących fraz deskrypcyjnych (obok podaję najbardziej reprezentatywne lub zaskakujące przykłady):

(a') H.-STUDENT KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH – (17,8%)³⁶, na przykład: „**studenci kierunków humanistycznych** mają szeroki wachlarz możliwości” (G3);

(i)³⁷ H.-CZŁOWIEK Z NIEPRZYDATNĄ WIEDZĄ / Z NIEPRAKTYCZNYMI UMIEJĘTNOŚCIAMI – (17,8%) „na rynku pracy nie ma dla nas [humanistów – E.W.W.] miejsca, a **wiedza, jaką zdobywamy, jest niepraktyczna i w zasadzie niepotrzebna**” (LO), „Moja koleżanka, doktorantka **humanistycznego, choć niepraktycznego kierunku**” (TW);

(j) H.-NIEINŻYNIER – (7,2%) „humanistą jest dziś każdy **nie-inżynier**” (AN2);

(h') H.-ABSOLWENT KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH – (7,2%) „Problemem jest również wielka nadpodaż **absolwentów kierunków humanistycznych**” (AN1), „Dzisiaj pewnie bardziej chodziłoby o **absolwenta humanistyki**” (GU);

(b') H.-CZŁOWIEK MAJĄCY TAK ZWANE „KOMPETENCJE MIĘKKIE” – (7,2%) „humanista to człowiek o **kompetencjach miękkich**, o umiejętności orientowania się w relacjach międzyludzkich, społecznych i politycznych, o **umiejętności zrozumienia** komunikatów i przekazów kulturowych” (MD);

(g) H.-CZŁOWIEK INTELIGENTNY – (6,2%) „Bycie humanistą powinno oznaczać kogoś, kto nie dość, że **jest wszechstronny i inteligentny**, to potrafi sobie jeszcze poradzić z przeciwnościami” (TW);

(k) H.-IDEALISTA – (5,8%) „Humaniści poddają się pogoni za **idealistycznymi** marzeniami” (MP);

³⁶ Liczba procent w nawiasie wskazuje na częstość pojawiania się danej frazy wśród wszystkich toposów.

³⁷ W tab. 2 znaczniki będące deskrypcją humanisty kończą się na (h), stąd opis drugiej frazy zaczyna się od (i).

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

(l) H.-CZŁOWIEK CIEKAWY ŚWIATA – (5,8%) „Humanista to dla mnie **osoba ciekawa świata**” (G2);

(m) H.-CZŁOWIEK ZAGUBIONY – (4,8%) „Problemem wydaje mi się być też to, że wielu «humanistów» nie wie **co chce w życiu robić...**” (AN1);

(n) H.-CZŁOWIEK O UNIWERSALNYCH ZAINTERESOWANIACH – (4,8%) „Humanisci **nie bądźcie uniwersalni** (bo co do wszystkiego, to do..!)” (TW), „humanisci mają **uniwersalną wiedzę**” (PD);

(a') H.-NAUCZYCIEL (NAUK HUMANISTYCZNYCH) – (4,3%) „humanista to **nauczyciel nauk humanistycznych**” (Z1b);

(o) H.-KONTESTATOR – (4,3%) „Społeczeństwo potrzebuje **humanistów, kontestatorów, wolnomyślicieli**” (AN1);

(p) H.-INDYWIDUALISTA – (3,4%) „W przypadku **humanisty** rozwój znowu jest raczej **indywidualny**” (MP);

(r) H.-CZŁOWIEK TRACĄCY CZAS – (1,9%) „**HUMANIŚCI – mistrzowie straconego czasu**” (AN1);

(s) H.-CZŁOWIEK AMBITNY – (1%) „To właśnie humanistów wyróżnia **ambicja**” (LO);

(d') H.-CZŁOWIEK SZLACHETNY – (0,5%) „Humanista jest człowiekiem **szlachetnym**” (SA).

Dwa frazowe opisy toposów są identyczne z deskrypcjami definicji (H.-INTELEKTUALISTA, H.-UCZEŃ). Poza tym cztery przykłady doprecyzowują/konkretyzują znaczenia (a), (b), (d), (h)³⁸, czyli: (a'), (b'), (d'), (h'). Tym samym – wizerunek, odtworzony na podstawie tekstów, w pewnym stopniu oddaje idee *humanitas* oraz *humanismus*. Warto nadmienić, że kategoria „kompetencji miękkich” nawiązuje do umiejętności w zakresie nauk bliższych człowiekowi, podstawowych, czyli *trivium*, ale już w ramach idei *humanitas*, nie *humaniora*, ponieważ o ile ta pierwsza konotowała pozytywne wartości – druga już niekoniecznie³⁹.

³⁸ H.-STUDENT KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH; H.-CZŁOWIEK MAJĄCY TAK ZWANE „KOMPETENCJE MIĘKKIE”; H.-CZŁOWIEK SZLACHETNY; H.-ABSOLWENT STUDIÓW HUMANISTYCZNYCH.

³⁹ A. Borowski, *op.cit.*, s. 120.

2.2.2. Formuły

Formuły (F) zawierają się w 30,5% zgromadzonego materiału językowego. Budowa frazy deskrypcyjnej jest taka sama jak (F), której kształt językowy jest już ustabilizowany. Do (F) zaliczają się wyrażenia:

- (c), (n) H.-CZŁOWIEK WSZECHSTRONNY (55%),
- (n') H.-CZŁOWIEK RENESANSU/ODRODZENIA (19,8%),
- (e') H.-CZŁOWIEK DOBRY Z JĘZYKA POLSKIEGO⁴⁰ (18,7%),
- (c), (n) H.-CZŁOWIEK OBYTY (3,3%),
- (c), (n) H.-CZŁOWIEK OCZYTANY (3,3%).

Relacja gradacyjna między (T), (F) i definicjami nie rozkłada się jednokierunkowo, ponieważ w jednym przykładzie wizerunek humanisty wyłaniający się z (F) nie wydaje się ogólniejszy niż ten wyodrębniony z (T) lub z definicji⁴¹. Weryfikację stopnia uszczegółowienia cechy w profilowaniu wizerunku *humanisty* umożliwia konstrukcja logiczna typu: *Każdy (x')człowiek renesansu jest (x)obyty, ale nie każdy człowiek (x)obyty jest (x')człowiekiem renesansu albo Każdy (x')erudyta jest (x)człowiekiem czytany, ale nie każdy (x)człowiek czytany jest (x')erudytą* i tak dalej. Tym samym można wskazać cechę ogólną (x) i cechy ją uszczegóławiające (x'), dlatego jakości „tworzące treść semantyczną stereotypu mają układ radiacyjny i strefowy”⁴².

Poza tym bogactwo cech utrwalonych w (T) – od (i) do (s) oraz (a'), (b'), (d'), (h') – świadczy o ich nietrwałości systemowej, podczas gdy (F) – ubogie jakościowo (c), (o), (c') (e') – mają ustabilizowaną postać formalną i stałą treść⁴³.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na ideę, do jakiej nawiązują (F). Według renesansowego projektu *humanitas* erudyta miał znać języki klasyczne, być wszechstronny, obyty i czytany. Zresztą te same cechy, ale dotyczące innej dyscypliny, domeny gwarantowało „ogólne wykształcenie klasyczne” (*humanismus*).

⁴⁰ Takie określenie humanisty pojawiło się na portalu dla nastolatków/uczniów (Z1a) – (Z8). Zob. *Wykaz źródeł* (s. 62–63).

⁴¹ H.-CZŁOWIEK DOBRY Z JĘZYKA POLSKIEGO.

⁴² J. Bartmiński, *Stereotyp jako przedmiot*, s. 65.

⁴³ Formuły najczęściej pojawiają się w odpowiedziach na pytania (Z1–Z8) i dyskusjach (NK, MP, PD, TW, BH, LO).

2.2.3. Nietypowe formuły⁴⁴

Pośród zebranych danych językowych można wskazać dwa wyrażenia (zob. niżej: 1, 2), których semantyczna motywacja wydaje się jasna⁴⁵. Z kolei postać formalna jednego z nich (zob. niżej: 1) może przyjmować fakultatywną grafie⁴⁶. Należą do nich następujące przykłady:

1. prawdziwy humanista/Humanista (40%),
2. „humanista” (60%), (presuponuje formułę: tak zwany „humanista”).

Wyodrębnione wyrażenia można przedstawić w dwóch typach fraz omawiających:

1. (n') H.-CZŁOWIEK RENESANSU/ODRODZENIA,
2. (t) H.-CZŁOWIEK NIEBĘDĄCY H. I NAZYWAJĄCY SIEBIE H., a jednocześnie z konotacją cech: (i), (j), (s) oraz (e'), (h')⁴⁷.

Odtworzenie odpowiednich formuł nie byłoby możliwe, gdyby nie presuponowana wiedza kulturowa. Prawdziwy, stereotypowy humanista/Humanista jest przeciwstawiany „humanistom”. Ci drudzy to wielbiciel języka polskiego, niecierpiący jednocześnie matematyki, którzy nazywają siebie humanistami, ponieważ nie mają predyspozycji do zdobycia wykształcenia politechnicznego/niehumanistycznego. Z tego względu z perspektywy niehumanisty, a z punktu widzenia wszechstronności, uniwersalności, renesansowej idei takie znaczenie omawianego wyrazu jest umieszczane w cudzysłowie⁴⁸.

O ile pierwsze z wyrażeń nawiązuje do idei *humanitas* i nazywa „kogoś lepszego”, o tyle drugie wskazuje na negatywnie wartościowany wizerunek – kojarzony ze *studia humaniora* – ucznia pozbawionego polotu, odbierającego nauki wstępne, „gorsze”.

⁴⁴ Zob. przypisy niżej.

⁴⁵ Pod tym względem wyrażenia 1, 2 mogą być formułą.

⁴⁶ Pod tym względem wyrażenie 1 nie spełnia warunków do bycia formułą.

⁴⁷ H.-CZŁOWIEK BEZ PRAKTYCZNYCH UMIEJĘTNOŚCI/WIEDZY; H.-NIEINŻYNIER; H.-CZŁOWIEK TRACĄCY CZAS; H.-CZŁOWIEK DOBRY Z JĘZYKA POLSKIEGO; H.-ABSOLWENT STUDIÓW HUMANISTYCZNYCH.

⁴⁸ Zresztą i to wyjaśnienie nie wyczerpuje w pełni schematycznej motywacji znaczenia „humanisty” jako kogoś, kto siebie nazywa humanistą, a nim nie jest. Poza niespełnianiem warunków do bycia człowiekiem odrodzenia, obraz „humanisty” profiluje również społeczne ustabilizowanie tej motywacji, która to z kolei jest efektem nie tyle błędnego samookreślenia, ile konsekwencji podziału (i pogłębiania tego podziału) nauk na tak zwane humanistyczne i przyrodnicze.

Ważną konsekwencją wyodrębnienia nietypowych formuł jest pojawienie się cechy **prawdziwości** i powiązanej z nią **typowości**⁴⁹. Wiadomo już, że prawdziwy humanista to człowiek renesansu: obyty, wszechstronny, odczytany, o uniwersalnych zainteresowaniach. Przyjrzyjmy się więc innym charakterystykom humanisty.

2.3. Jakości i wartość aksjologiczna

Część spośród zgromadzonych (T) i (F) zawiera nie tylko ocenę pewnych cech humanisty, ale również wyrażenia opisujące jakości⁵⁰. Frazy i pochodne od nich derywaty mieszczą w sobie bowiem właściwości humanisty, którego obraz jest presuponowany, jednak dopiero po wyodrębnieniu semantycznych składników stereotypu (mowa o jakościach).

2.3.1. Jakości

Do najczęściej wymienianych przymiotów humanisty należą⁵¹: wykształcony (50), niepraktyczny (34), rozumiejący (30)⁵², innowacyjny (26), potrzebny (24), bezrobotny (22), elastyczny (22), wszechstronny (21), prawdziwy (18)⁵³, świadomy (18)⁵⁴, wymagający (16)⁵⁵, kreatywny (14), niekonkretny (14), niespecjalistyczny (14), inteligentny (13), naiwny (12)⁵⁶, biedny (11)⁵⁷, dumny (11), niespełniony (11), nielogiczny/niemyślący lo-

⁴⁹ A. Wierzbicka, *Nazwy zwierząt*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin 1993, s. 251–267.

⁵⁰ Por. zdania: „Kiedy mówi się o humanistach, to większości ludzi niemal natychmiast przychodzi na myśl leniwy uczeń” (LO), „W przypadku humanisty rozwój znowu jest raczej indywidualny” i „Humanista jest człowiekiem szlachetnym”.

⁵¹ Łącznie sklasyfikowano 506 nazw i słów pochodnych od określeń nazywających humanistę. Wymieniam te, które pojawiały się więcej niż dwukrotnie. Frekwencję podaję w nawiasie.

⁵² Humanista rozumie kulturę, w której żyje.

⁵³ Prawdziwy Humanista/humanista stoi w opozycji do humanisty/„humanisty”.

⁵⁴ Świadomy: swojej wartości (7); kultury, w której żyje (11).

⁵⁵ Humanista jest wymagający wobec swojego przyszłego pracodawcy.

⁵⁶ Humanista jest naiwny, ponieważ sam wybiera ścieżkę rozwoju, która w efekcie nie przynosi materialnych zysków.

⁵⁷ W przeciwieństwie do bogatego, dobrze zarabiającego niehumanisty.

gicznie (10), marzący (10), piszący (8), uniwersalny (8), głupi (6)⁵⁸, grafo-mański (6), niezdecydowany (6), kiepski (5), cenny (4), desperacki (4), ludzki (4), szlachetny (4), fatalny (3), obyty (3), odczytany (3), życiowy (3).

Obszerna lista cech zachęca do zadania pytania o jakości a) „typowe”⁵⁹, „normalne”, stereotypowe⁶⁰, b) „jądrowe”, „istotne”, kategorialne⁶¹. Te pierwsze opisują zwyczajowe cechy humanisty, drugie natomiast przysługują humanistom i nie przysługują niehumanistom, dlatego jakości „normalne”, „typowe” mogą uzupełniać wąski zespół jakości „jądrowych”, „istotnych”. Negacja cechy stereotypowej wyodrębnia spośród humanistów „nietypowego” dla społeczeństwa humanistę. Natomiast negacja cechy kategorialnej tworzy wyrażenie pozbawione sensu⁶². Zastanówmy się więc, czy zdanie: *On jest humanistą, ale nie jest *wykształcony*⁶³ wydaje się do-rzeczne.

Ponieważ nie mogę powołać się na dane ankietowe⁶⁴, sprawdzę sensowność powyższej konstatacji w zestawieniu z definicjami (rozdział 2.1.), tym samym zapytam o cechy nie tylko kategorialne, ale i „kulturowe”, które mogą okazać się stereotypowe.

Słownikowe i encyklopedyczne znaczenia pojęcia *humanisty* można sprowadzić do dwóch podstawowych definicji, przypomnę, d1: ‘uczony w zakresie języków klasycznych i/lub nauk (studiów) filologicznych (humanistycznych)’ (SWil, EO, SDor), d2: ‘człowiek życzliwy, łaskawy’ (JM, SL, SWil).

⁵⁸ Humanista jest głupi, ponieważ sam wybiera ścieżkę rozwoju, która nie przynosi materialnych zysków.

⁵⁹ A. Wierzbicka, *op.cit.*

⁶⁰ J. Bartmiński, *Definicja leksykograficzna a opis języka*, w: *Słownictwo w opisie języka*, red. K. Polański, Katowice 1984, s. 19.

⁶¹ J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*, s. 67–70.

⁶² *Ibidem*, s. 75.

⁶³ W miejsce oznaczone „*” należałoby wstawić każdą z cech, by zweryfikować, które jakości są kategorialne.

⁶⁴ Bartmiński powołuje się zarówno na definicje, jak i na dane ankietowe: J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*; *idem*, *Stereotyp jako przedmiot*. Mnie interesuje bardziej kulturowe niż systemowe czy zwyczajowe zakotwiczenie stereotypu, dlatego zrezygnowałam z analiz ankiet na rzecz przyjrzenia się historii idei humanisty i *humanitas*.

Jeśli *genus proximum* d1⁶⁵ jest pojęcie *uczonego*, to trudno wyobrazić sobie, że *humanistą jest ktoś, kto nie jest *wykształcony*. Jeśli *differentia specifica* d1 jest „zakres języków klasycznych i/lub nauk (studiów) filologicznych (humanistycznych)”, to bezsensowne wydaje się stwierdzenie: *On jest humanistą, ale nie jest *wykształcony*. Można więc przyjąć, że „bycie wykształconym” opisuje cechę kategoriałną *humanisty*, co również potwierdza najwyższa frekwencja występowania tego określenia⁶⁶.

Poszukując jakości „typowych”, „normalnych”, wreszcie „kulturowych”, zastanówmy się nad „cechami pochodnymi semantycznie”⁶⁷ do d1 i d2.

Określenia: „bycie piszącym”, „bycie czytany” (w kontekście albo studiowania literatury – *studia humanitatis*, albo wykorzystywania jej jako medium do nauki gramatyki i retoryki – *studia humaniora*), „bycie wszechstronnym”, „bycie uniwersalnym” (zarówno w perspektywie *humanitas* – erudycja, jak i *humanismus* – ogólne wykształcenie klasyczne), „bycie rozumiejącym” (nawiązujące do projektu *humanismus*) uzupełniają d1. Natomiast „bycie życiowym”, „bycie szlachetnym”, „bycie ludzkim” (dosłowne objaśnianie *paideia* i *philantropia*) doprecyzowują d2.

Wspomnianą współczesną wyrazistość d1 potwierdzają dane liczbowe z przeprowadzonego badania: jakości pochodne semantycznie od d1 występują zdecydowanie częściej niż te, które wzbogacają semantykę d2 (ostatnie cechy z listy w całym zestawie jakości pojawiły się trzy oraz cztery razy).

Jeśli przypomnimy sobie znaczenie „nauk trywialnych” (*trivium*), wykładanych w systemie *humaniora*, okaże się, że „bycie myślącym nielogicznie”, „bycie niekonkretnym”, „bycie niespecjalistycznym” to echa jednej z idei „projektującej człowieczeństwo”, których jednocześnie trudno jest się doszukać w d1 i d2.

Opis wartościowania stereotypu z pewnością okaże się łatwiejszy po wyodrębnieniu odpowiednich faset⁶⁸ i przyporządkowaniu do nich cech.

⁶⁵ *Genus proximum* d2 jest po prostu „człowiek”. Trudno jednak porównywać d1 i d2, skoro druga z definicji nawiązuje budową do tak zwanych definicji zakresowych. Takie są też określenia pojęcia „humanisty” w JM, SL oraz w części hasła SWil.

⁶⁶ O relacji frekwencja – cecha kategoriałna zob. np. J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*, s. 73–74.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 73.

⁶⁸ J. Bartmiński, *Punkt widzenia*, s. 121.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

W charakterystykach humanisty można wskazać następujące aspekty:

U – cechy umysłowe, efekt wykształcenia,

P – cechy psychiczne,

S – cechy społeczne (w stosunku do ludzi i ich wytworów),

SOC – cechy socjalne (dotyczące statusu majątkowego),

E – cechy etyczne.

Do wymienionych faset/aspektów (AP) można przyporządkować następujące cechy/jakości:

Tab. 3. Cecha/jakość humanisty a faset/a aspekt

CECHA/JAKOŚĆ	AP
Jest: wszechstronny, niemyślący logicznie, uniwersalny	U
Jest: rozumiejący, innowacyjny, elastyczny, świadomy, kreatywny, niespełniony, piszący, grafomański, kiepski, obyty, odcytany, niepraktyczny, niekonkretny, niespecjalistyczny	US
Jest: inteligentny, naiwny, dumny, marzący, głupi, niezdecydowany, desperacki	P
Jest: potrzebny, wymagający, cenny	S
Jest: bezrobotny, biedny	SOC
Jest: ludzki, szlachetny, życiowy	E

Zdecydowałam się na wyodrębnienie kolejnego aspektu: US – cech umysłowo-społecznych, ponieważ do niego są przyporządkowywane jakości dotyczące wykształcenia, umysłowości (jest ‘niespełniony’).

Do wymienionych faset można – w ramach podsumowania – przyporządkować formuły eksplikacyjne (a)-(t) oraz (a’)-(e’) i (h’). Fasety zostają więc wzbogacone o deskrypcję humanisty jako: 1) CZŁOWIEKA ODRODZENIA/RENEZANSU, CZŁOWIEKA: UCZONEGO W ZAKRESIE JĘZYKÓW (KLASYCZNYCH), DOBREGO Z JĘZYKA POLSKIEGO, ERUDYTE – w ramach cechy umysłowej; 2) CZŁOWIEKA: STUDENTA, UCZNIĄ, NIEINŻYNIERĄ, ABSOLWETNĄ STUDIÓW HUMANISTYCZNYCH, INTELEKTUALISTĘ, OBYTEGO, OCZYTANEGO – w obrębie cech umysłowo-społecznych; 3) CZŁOWIEKA: AMBITNEGO, IDEALISTĘ, ZAGUBIONEGO, KONTESTATORA, INDYWIDUALISTĘ, NAZYWAJĄCEGO SIEBIE HUMANISTĄ, ALE NIM NIEBĘDĄ-

CEGO – pośród cech psychicznych; 4) CZŁOWIEKA TRACĄCEGO CZAS – w ramach cech socjalnych.

Przy takim zestawieniu należy od razu podkreślić, że nieliczne z wymienionych jakości – (c), (d), (n) i (d') – nie tylko opisują cechy, ale również budują frazę eksplikacyjną i tym samym potwierdzają **typowość** charakterystyk humanisty, które nazywają⁶⁹. Tym bardziej, że część z wyrażen wyjaśniających/opisujących jest formułą (F).

2.3.2. Wnioski a wartościujący, synkretyczny wizerunek humanisty

Pozostaje jeszcze do rozważenia wartość aksjologiczna stereotypu humanisty, która wielokrotnie była sygnalizowana w artykule.

Nie tylko aspekty, ale i kategorie: subiekty postrzegającego, punktu widzenia czy perspektywy⁷⁰ ułatwiają opis sposobów oceniania klisz poznawczych.

Synkretyzm zestawu jakości (krytyka i pochwała) można spróbować uzasadnić punktem widzenia oraz perspektywą. Różny dobór szczegółów charakterystyk i faset determinuje sposoby profilowania wizerunku. Jeśli aspekt cech umysłowych konstruowany jest z perspektywy idei *humaniora* ('nie-myślący logicznie'), to jest on pejoratywny, odwrotnie jest przy profilowaniu z perspektywy *humanitas* ('wszechstronny'). Poza tym z punktu widzenia niehumanisty wizerunek humanisty jest negatywny ('uniwersalny' w znaczeniu: „[...] bo co do wszystkiego, to do..!” (TW) czy 'dumny', ale w rozumieniu: „problem humanistów na rynku? Ich duma nie pozwala im na sensowną robotę”(SP)).

Jednoznaczne ocenienie wszystkich spośród wymienionych jakości wydaje się więc nie tylko niemożliwe, ale przede wszystkim nieatrakcyjne po-

⁶⁹ Deskrypcje należące do charakterystyki (c): H.-CZŁOWIEK WSZECHSTRONNY (F), OBYTY (F), OCZYTANY (F), O UNIWERSALNYCH ZAINTERESOWANIACH; (d): H.-CZŁOWIEK LUDZKI (LUDZKI PAN); (n): H.-CZŁOWIEK O UNIWERSALNYCH ZAINTERESOWANIACH; (d'): H.-CZŁOWIEK SZLACHETNY, ŻYCIOWY.

⁷⁰ Punkt widzenia jest czynnikiem „podmiotowo-kulturowym”, który wpływa m.in. na wybór cech przypisywanych komuś lub czemuś (stanowisko). Z kolei perspektywa ma być „zespołem semantycznym słów skorelowanym z punktem widzenia” (widok), „Widok zależy od stanowiska, stanowisko można rozpoznać z charakteru widoku” J. Bartmiński, *Punkt widzenia*, s. 111–112.

znawczo. Tym bardziej, że to założone cele komunikacyjne (w różnych typach tekstów), mogą wymagać zmiennych opisów stereotypów – co ilustrują zgromadzone dane. Różne bowiem dyskursy określają humanistę-studenta jako człowieka niepraktycznego. Jednak taka charakterystyka dominuje w argumentacji społeczno-ekonomicznej, związanej z obecną sytuacją gospodarczą. Dotychczasowe analizy pokazały również, że uzasadnienie oceny humanisty tkwi także w nieświadomym/symbolicznym kontynuowaniu „pomysłu na człowieczeństwo”.

„Subiektywnie determinowane wyobrażenie”⁷¹ przyjmuje więc swoje kształty w określonym dyskursie, który z jednej strony nie jest niezmienny, z drugiej zaś przypomina określone idee, świadcząc jednocześnie o niedostrzegalnej już ciągłości kulturowej.

3. Podsumowanie

Dotychczasowe rozważania pozwalają wyciągnąć następujące wnioski:

1. „Składniki tworzące treść semantyczną stereotypu”⁷² nie są ograniczone. Duża liczba cech świadczy nie tylko o rozbudowanym wizerunku humanisty, ale również o określonej strukturze: centralne cechy, interpretowane schematycznie, automatycznie (stereotypowo) skupiają wokół siebie charakterystyki pochodne semantycznie aż do jakości peryferyjnych, rzadkich (niekoniecznie przeciwstawnych).

Analiza rozwoju idei humanizmu ułatwia orientację pośród właściwości niejednoznacznych a nawet sprzecznych (por. *humaniora* i *humanismus*), ponieważ pozwala na dostrzeżenie ciągłości interpretacji pewnych atrybutów humanisty⁷³, ale już zmiennie wartościowanych⁷⁴.

2. Rekonstrukcja stereotypów wydaje się niemożliwa bez wyodrębnienia cech kategoryalnych, „prawdziwych” i typowych, opisujących wizerunek humanisty. Między innymi analiza frekwencji zgromadzonych kolokacji

⁷¹ Zob. J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań*, s. 63.

⁷² *Ibidem*, s. 80.

⁷³ Mowa o przedmiocie zainteresowań: humaniści zajmują się słowem (w różnych jego wymiarach), niehumaniści wykonują operacje myślowe na liczbach, co wyrasta jeszcze z koncepcji *studia humaniora*.

⁷⁴ W zależności od punktu widzenia, perspektywy czy strategii komunikacyjnej.

potwierdza, że właściwością esencjalną humanisty jest wykształcenie. Z kolei o prawdziwości i typowości cech świadczy semantyczne oraz formalne ustabilizowanie kojarzonych jakości (mowa o formułach). Co równie ważne – prawdziwy humanista zostaje przeciwstawiony tak zwanemu humaniście, nieprawdziwemu. Humanista przeczący cechom typowym i prawdziwym naraża się więc na „społeczne umieszczenie w cudzysłowie”.

Relację między jakościami esencjalnymi, typowymi i prawdziwymi można określić jako hiperonimię. Nie należy jednak takiego układu utożsamiać z gradacją ważności, ponieważ to zaprzeczenie cech najważniejszych (czyli prawdziwych, nie esencjalnych) wydaje się konstruować wizerunek humanisty nietypowego (co nie znaczy niestereotypowego).

Prawdziwy humanista bezpośrednio nawiązuje do odrodzeniowej idei *humanitas*, typowy może łączyć się z projektem *humanismus*, natomiast wizerunek humanisty „nienormalnego” zawiera dalekie echa negatywnych konotacji związanych ze *studia humaniora*.

3. Różne teksty pomagają w odtworzeniu bazowego zespołu cech humanisty. Ciekawa wydaje się perspektywa zweryfikowania dotychczasowych wniosków za pomocą badań ankietowych. Natomiast brak wywiadów, zrekomensowany przez różnorodne gatunkowo teksty, zaowocował wieloma charakterystykami, do których uporządkowania niewystarczający okazał się podział na fasety, stąd wyjście od fraz opisowych⁷⁵. Poza tym ograniczenie się do wypowiedzi jednego typu subiekty postrzegającego nie pozwoliłoby na gradacyjne zestawienie aspektów.

4. Profilowanie wizerunku humanisty następuje według faset. Wartościowany obraz humanisty wynika z przyjętego punktu widzenia lub z wybranej perspektywy, a jakości profilowane w ramach aspektu etycznego mogą jeszcze kontynuować odrodzeniową wizję *humanitas* – wykształcenia szlachetnych umiejętności bądź zdeleksykalizowaną formę tego pojęcia (d2).

O ważności fasety nie świadczy liczba cech, ale ustabilizowanie semantyczno-formalne. Jeśli niektóre jakości aspektu można zawrzeć w (F), to znaczy, że są one interpretowane schematycznie, wręcz typowo. Inne cechy nie muszą budować fraz ustabilizowanych formalnie, ale mogą semantycznie kontynuować charakterystyki „jądrowe”, „normalne”.

⁷⁵ Zresztą frazy deskrypcyjne uświadamiają funkcję stereotypu w nominacji językowej. Zob. G. Sawicka, *op.cit.*

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

Chociaż aspekt „cechy umysłowe” nie jest tak liczny w zgromadzonych danych językowych, jak można by się spodziewać po jakości kategoryjnej (wykształcenie), to – jak udało się wykazać – jest on nie tylko bazą dla pozostałych faset, ale również wyrasta z kulturowych doświadczeń.

5. Rozważania zawarte w niniejszym artykule pozwalają stwierdzić, że kulturowy stereotyp jest modelem kognitywnym, w którego skład mogą wchodzić inne stereotypy profilowane przez różne, nawet sprzeczne, idee.

Wykaz źródeł oraz rozwinięcie skrótów

Źródła słownikowe i encyklopedyczne

- (EO) *Encyklopedyja powszechna S. Orgelbranda*, red. S. Orgelbrand, t. 12, Warszawa 1863.
- (JM) J. Mączyński (Ioannes Macziński), *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scriptoribus concinnatum* [...], Typographus Ioannes Daubmannus, Regiomonti Borussiae, Königsberg 1564.
- (SD) *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa 2003.
- (SDn) *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- (SDor) *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- (SL) S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807–1814.
- (SWar) *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- (SWil) A. Zdanowicz i in., *Słownik języka polskiego*, Wilno 1861.
- (WS) *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <http://wsjp.pl>.

Źródła internetowe⁷⁶

1. Artykuły:

a) artykuły prasowe:

(AN1) – A gdyby tak humaniści ogłosili strajk generalny? W sieci kpiny: „Przestaną podawać frytki w McDonalddie czy jak?” „Na Temat”,

⁷⁶ Data dostępu do wszystkich stron: 17.12.2016.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

- <http://natemat.pl/132403,a-gdyby-tak-humanisci-oglosili-strajk-generalny-w-sieci-kpiny-przestana-podawac-frytki-w-mcdonaldzie-czy-jak>.
- (AN2) – Czy humanista jest „ananasem”? Sprawdźmy, jakie jest miejsce humanistów na rynku pracy, „Na Temat”,
<http://natemat.pl/29853,czy-humanista-jest-ananasem-sprawdzmy-jakie-jest-miejsce-humanistow-na-ryнку-pracy>.
- (FA) – Potrzebny humanista, „Forum Akademickie”,
<https://forumakademickie.pl/fa/2014/05/kronika-wydarzen/potrzebny-humanista/>.
- (FR) – Humanisci – gdzie powinni szukać pracy?, „Forbes”,
<http://kariera.forbes.pl/gdzie-humanisci-powinni-szukac-pracy-artykuly,161214,1,1.html>.
- (G1) – Humanista i ścisłowiec w jednym stali domu, „Gazeta.pl”,
http://www.edulandia.pl/studia/1,134148,16604510,Humanista_i_scislowiec_w_jednym_stali_domu.html.
- (G2) – „Humanista to osoba świadoma własnej wartości”, „Gazeta.pl”,
http://www.edulandia.pl/studia/1,134148,16501481,_Humanista_to_osoba_swia_doma_wlasnej_wartosci_.html.
- (G3) – „Dobrzy humanisci znajdują dobrą pracę, kiepscy humanisci znajdują kiepską pracę, o ile znajdują ją w ogóle”, „Gazeta.pl”,
http://www.edulandia.pl/studia/1,134148,16658682,_Dobrzy_humanisci_znajda_dobra_prace__kiepscy_humanisci.html.
- (GP) – Przedsiębiorczy jak humanista – co dziesiąty prowadzi firmę, „Gazeta Prawna”,
<http://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/793718,humanisci-bardziej-przedsiębiorczy-od-absolwentow-kierunkow-scislych-nie-maja-innego-wyjscia.html>.
- (MD) – Między umysłem ścisłym a humanistą, „Magazyn Siedem Dni”,
<http://magazyn.7dni.pl/333898,Miedzy-umyslem-scislym-a-humanista.html>.
- (TP) – Humanista: co czternasty polski student, „Tygodnik Powszechny”,
<https://www.tygodnikpowszechny.pl/humanista-co-czternasty-polski-student-21954>.
- (UD) – Humanista w dobie internetu, „Uważam Rze”,
<http://www.uwazamrze.pl/artykul/1010574/humanista-w-dobie-internetu>.

b) audycje radiowe:

- (PR) – Humanista - wykształcony, zdolny... bezrobotny, „Czwórka – Polskie Radio”,

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

<http://www.polskieradio.pl/10/485/Artykul/1091245,Humanista-wykształcony-zdolny-bezrobotny>.

c) artykuły z gazet (szkolnej i uniwersyteckiej):

(GU) – Humanista XXI wieku, „Głos Uczelni”,

<http://glos.umk.pl/2013/11/humanista/>.

(LO) – Ciężkie życie humanisty, „Lesser – Szkolna Gazeta Internetowa Liceum Ogólnokształcącego w Tarnobrzegu”,

<http://lo.tarnobrzeg.pl/lesser/artykuly/2086?page=2>.

2. Blogi:

(MP) – Oplaca się zostać humanistą, oplaca się zatrudnić humanistę!, „Mitologia Współczesna”,

<http://mitologiawspolczesna.pl/oplaca-sie-zostac-humanista/>.

(PD) – Humanisci mają lżej?, „Parzydełka”,

<http://parzydelka.blogspot.com/2015/05/humanisci-maja-lzej.html>.

(SA) – Pieprzeni humanisci!, „Sikora.art”,

http://www.sikora.art.pl/flz_pieprzeni_humanisci.php.

(TW) – Jeśli już musisz być humanistą, nie bądź przynajmniej idiotą, „Tat Wa – myślenie ma przyszłość”,

<http://tattwa.pl/2013/03/jesli-juz-musisz-byc-humanista-nie-badz-przynajmniej-idiota.html#>.

3. Fora:

a) z portalu „Zapytaj.onet.pl”:

(Z1a) – Kto to humanista?,

http://zapytaj.onet.pl/Category/001,003/2,1008217,kto_to_humanista.html.

(Z1b) – Kto to humanista?,

http://zapytaj.onet.pl/Category/001,003/2,12715097,Kto_to_humanista_.html.

(Z2) – Jakie poglądy głosili humanisci?,

http://zapytaj.onet.pl/Category/002,019/2,6730312,Jakie_poglady_glosili_humanisci.html.

(Z3) – Opisz mi, co to umysł humanistyczny i ścisły?,

http://zapytaj.onet.pl/Category/002,018/2,13596143,Opisz_mi_co_to_umysl_humanistyczny_i_scisly_.html.

(Z4) – Kto to jest humanista, a kto to ten, co ma umysł ścisły?,

http://zapytaj.onet.pl/Category/001,003/2,8823622,Kto_to_jest_humanista_a_kto_to_ten_co_ma_umysl_scisly.html.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

- (Z5) – Kim byli humaniści?,
http://zapytaj.onet.pl/Category/002,019/2,6599498,kim_byli_humanisci.html.
- (Z6) – Wyjaśnij pojęcie „humanista”,
http://zapytaj.onet.pl/Category/002,019/2,3189343,Wyjasnij_pojecie_quotHumanistaquot_Pomozecie.html.
- (Z7a) – Czym się różni ścisłowiec od humanisty?,
http://zapytaj.onet.pl/Category/002,019/2,3189343,Wyjasnij_pojecie_quotHumanistaquot_Pomozecie.html.
- (Z7b) – Ścisłowiec, a humanista?,
http://zapytaj.onet.pl/Category/002,002/2,28451705,Scislowiec_a_humanista.html.
- (Z8) – Kto to jest humanista?,
http://zapytaj.onet.pl/Category/002,019/2,3189343,Wyjasnij_pojecie_quotHumanistaquot_Pomozecie.html.
- b) pozostałe:
- (FP) – Humanisci są zmęczeni, „Forum Polityka”,
<http://www.polityka.pl/forum/1193579,humanisci-sa-zmeczeni.thread>.
- (FG) – Humanista, „Forum Gazeta.pl”,
<http://forum.gazeta.pl/forum/t,humanista.html>.
- (NK) – Być humanistą to wstyd?, „Netkobiety.pl”,
<http://www.netkobiety.pl/t77267.html>.
- (SP) – „Human – władca sucharów”, „Sadistic.pl”,
<http://www.sadistic.pl/human-vt288501.htm>.
4. Konta na portalu „Facebook.pl”:
- (BH) – Beka z humana,
<https://www.facebook.com/bekazhumana/posts/808239102555085>.
- (NH) – Nie jesteś humanistą tylko idiotą,
<https://pl-pl.facebook.com/Nie-jeste%C5%9B-humanist%C4%85-tylko-idiot%C4%85-214062428635995/timeline/>.

Wydawnictwa zwarte oraz artykuły naukowe

- Bańko M., *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa 2002.
- Bartmiński J., *Definicja leksykograficzna a opis języka*, w: *Słownictwo w opisie języka*, red. K. Polański, Katowice 1984, s. 9–21.
- Bartmiński J., *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, w: „*Język a Kultura*”, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwi-*

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

- styki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1998, s. 63–83.
- Bartmiński J., *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 109–127.
- Bartmiński J., *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki (cz. 1)*, „Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej” 1985, t. 3, red. M. Basaj, D. Rytel, s. 25–53.
- Bartmiński J., Panasiuk J., *Stereotypy językowe*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 363–387.
- Bartoszyński K., *Zagadnienie komunikacji literackiej w utworach narracyjnych*, w: *Problemy socjologii literatury*, red. J. Sławiński, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 127–148.
- Borowski A., *Humanizm jako przedmiot współczesnej humanistyki*, w: *Humanizm: historie pojęcia*, t. 2, red. A. Borowski, Warszawa 2009, s. 101–148.
- Burszta W.J., *Antropologia kultury*, Poznań 1998.
- Cancik H., *Entrohung und Barmherzigkeit, Herrschaft und Würde. Antike Grundlagen von Humanismus*, w: *Streit um den Humanismus*, hrsg. R. Faber, Würzburg 2003, s. 23–42.
- Dybel P., *Przesąd i uprzedzenie*, w: *Granice rozumienia i interpretacji. O hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera*, Kraków 2005, s. 241–288.
- Kurcz I., *Stereotyp, prototypy i procesy kategoryzacji*, w: *Stereotypy i uprzedzenia*, red. Z. Chlewiński, I. Kurcz, Warszawa 1992, s. 29–45.
- Niethammer F.I., *Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unserer Zeit*, Jena 1808.
- Pisarek W., *Wyobrażenia o polskich stereotypach regionalnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1975, z. 1, s. 73–78.
- Pisarkowa K., *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1976, nr 1, s. 5–26.
- Prokop J., *Uniwersum polskie. Literatura, wyobrażenia zbiorowa, mity polityczne*, Kraków 1993.
- Quasthoff U.M., *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*, w: „Język a Kultura”, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1998, s. 11–30.
- Sawicka G., *Funkcje stereotypu w nominacji językowej*, w: „Język a Kultura”, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1998, s. 146–154.
- Skarga B., *Tożsamość, ja i pamięć*, „Znak” 1995, nr 5, s. 4–19.
- Szacka B., *O pamięci społecznej*, „Znak” 1995, nr 5, s. 68–76.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*” ...

Tabakowska E., *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Warszawa 1995.

Widła H., *O nieprawidłowym stosowaniu narzędzi statystycznych w badaniach ankietowych*, „Neofilolog” 2009, nr 32, s. 189–198.

Wierzbicka A., *Nazwy zwierząt*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin 1993, s. 251–267.

Zöllner F., *Anthropomorphismus: Das Maß des Menschen in der Architektur von Vitruv bis Le Corbusier*, w: *Ist der Mensch das Maß aller Dinge? Beiträge zur Aktualität des Protagoras*, hrsg. O. Neumaier, Möhnesee 2004, s. 307–344.

“When the mind is not enough”.
The cultural stereotype of a humanist – an outline
of cognitive perspective

SUMMARY

The content of the article was devoted by the author to the discussion of the cultural stereotype of a humanist referring to the linguistic tradition of stereotype study and at the same time widening the perspective by cultural aspects. The author wonders if stereotypes convey some ideas. That is why the initial fragments of the article contain author's summary of the most important “ideas for humanity” and remind us what values they were associated with. In the following part she analyses the most recent linguistic material and finds in it reflections of the old ideas. The article thus contains both a reconstruction of the image (images) of a humanist and its (their) cultural reasons.

Key words: cultural stereotype, humanist, idea.

Ewelina Woźniak-Wrzesińska, „*Umysł to za mało*”...

O Autorce:

Ewelina Woźniak-Wrzesińska - studentka drugiego roku studiów magisterskich poznańskiego MISHiS-u o kierunku wiodącym - filologia polska. Absolwentka polonistyki i kulturoznawstwa ukończonych w ramach studiów międzywydziałowych (MISH) na Uniwersytecie Łódzkim. Obecnie zajmuje się pracą magisterską o języku nauk humanistycznych.

E-mail: ewewok@gmail.com